

16.9.2024

Lausunto koskien hallituksen esitystä 63/2024 vp etäyhteyksien käytön edistämisestä oikeudenkäynneissä

Suomen tuomariliitto – Finlands domareförbund ry (jäljempänä Tuomariliitto) kiittää mahdollisuudesta lausua otsikkoasiassa ja toteaa pyydettyä lausuntonaan seuraavaa.

Yleisesti esityksestä

Hallituksen esitys on laadittu hyvää lainvalmistelutapaa noudattaen ja sen mukaiset ehdotukset ovat suurelta osin kannatettavia. Tuomariliitto kiinnittää jäljempänä tarkemmin esitetyin perustein huomiota seuraaviin seikkoihin, joiden osalta ehdotukset eivät kuitenkaan vielä sellaisenaan ole toteuttamiskelpoisia:

- Tuomarin etäosallistumisen tulee olla *poikkeuksellista*, minkä on ilmentävä lakitekstistä. Esityksen muotoilu ”jos siihen on aihetta” on *tulkinnanvarainen* ja asettaa etäosallistumisen *kynnyksen liian matalalle*.
- Tuomioistuimen jäsenten etäosallistumismahdollisuus *ei ole perusteltu muiden kuin valtioon virkasuhteessa olevan lainkäyttöhenkilöstön sekä asiantuntijajäsenten osalta*.
- Etäoikeudenkäynnin julkisuuden toteuttamisen jättäminen yksittäisen tuomioistuimen harkintaan johtaisi *epäyhtenäisiin käytäntöihin*. *Käytettävissä oleva tekniikka ei myöskään mahdollista käsittelyjulkisuuden toteuttamista ja samalla järjestyksen ylläpitämistä ja esimerkiksi luvattoman tallentamisen estämistä muuten kuin käyttämällä ns. sivusalia*. Tämä ja käytössä olevan tekniikan epäluotettavuus voivat johtaa siihen, että *mahdollisuus etäoikeudenkäyntiin jää tosiasiassa käyttämättä*.
- Arvio esityksen säästö- ja kustannusvaikutusten suhteesta ei ole realistinen. Tuomioistuinlaitoksen kannalta *kustannustekijöitä on enemmän kuin mahdollisia säästöjä*.
- *Aikataulullisesti* uudistuksen voimaantuloa ei tule ajoittaa päällekkäiseksi lähivuosien muiden tietojärjestelmä uudistusten kanssa. Samanaikainen useiden uusien järjestelmien käyttöönotto on riskialtista, ja kaikkien oikeudenkäynnin tukena käytettävien järjestelmien täytyy olla toimivia ja keskenään yhteensopivia sekä tallennusvaatimukset toteuttavia.

16.9.2024

**Tuomarin osallistumisesta oikeudenkäyntiin etäyhteydellä
(ehdotetut OK 2:15–16)**

Tuomarin etäosallistumisen mahdollistaminen ja erityisesti ehdotetun OK 2:16:n mukainen etäoikeudenkäynti merkitsevät esityksessä todetuin tavoin periaatteellisesti ja myös käytännössä huomattavaa muutosta nykyiseen oikeudenkäyntimenettelyyn. Pääsäännön tulee jatkossakin olla tästä huolimatta se, että oikeudenkäynti järjestetään tuomioistuimen jäsenten ja asianosaisten ollessa henkilökohtaisesti läsnä tuomioistuimen istuntosalissa. Erityisesti tuomioistuimen jäsenten etäosallistumisen tulee olla poikkeus tähän sääntöön.

On totta, että ehdotetun OK 2:15:n mahdollistaman menettelyn, jossa puheenjohtaja on läsnä istuntosalissa ja muut jäsenet voivat osallistua oikeudenkäyntiin etäyhteydellä, käytännön vaikutus oikeudenkäyntimenettelyyn olisi päällisin puolin verraten vähäinen. Tuomariliitto kuitenkin katsoo, että esityksessä ei ole riittävällä tavalla otettu huomioon sitä, mikä merkitys tuomioistuimen jäsenten läsnäololla on oikeudenkäyntimenettelyn koetun oikeudenmukaisuuden ja tuomioistuimia kohtaan tunnetun luottamuksen kannalta.

Esityksessä on arvioitu tuomarin etäosallistumista etupäässä tuomarin ja tuomioistuimen nauttiman arvovallan näkökulmasta (s. 19), mihin nähden menettelyn kokeminen oikeudenmukaiseksi ja luotettavaksi on toinen ja Tuomariliiton arvion mukaan tärkeämpi asia. On muistettava, että ratkaisukokoonpanoon kuuluvat tuomarit arvioivat asiaa kukin itsenäisesti, ja ehdotettu OK 2:15 mahdollistaisi esimerkiksi tilanteen, jossa äänestyksen jälkeen tuomioistuimen ratkaisun lopputulokseksi tulisi etäyhteydellä asian käsittelyyn osallistuneiden tuomarien kanta, ja asianosaiset salissa välittömästi kohdanneen puheenjohtajan kanta jäisi vähemmistöön. Huomattava myös on, että esitykseen sisältyvään kansainväliseen vertailuun sisältyvät brittiläisen kyselytutkimusten tiedot koskevat etäyhteydellä oikeudenkäyntiin osallistuvien asianosaisten kokemusta menettelyn oikeudenmukaisuudesta, eivät asianosaisten kokemusta tuomarin etäosallistumisen vaikutuksesta (s. 30–31).

Aiemmassa esitysluonnosta koskeneessa lausuntopalautteessa olikin niin Tuomariliiton kuin eräiden muiden lausunnonantajien taholta katsottu, että tuomarin etäosallistumisen tulisi olla ehdotusta poikkeuksellisempaa. Esityksessä (s. 31) ei kuitenkaan ole juuri perusteltu sitä, miksi

16.9.2024

etäosallistumisesta ei ole haluttu tehdä ”yhtä poikkeuksellista” kuin näissä lausunnoissa oli esitetty. Asiaa on arvioitu lähinnä vain välittömyysperiaatteen kannalta (myös s. 53). Edellä esitetyt näkökohdatkin huomioon ottaen Tuomariliitto silti edelleen katsoo, että ehdotetun OK 2:15.2:n ehdotettu sanamuoto, ”jos siihen on aihetta”, asettaa tuomarin etäosallistumisen kynnyksen liian matalalle, eikä osoita selvästi, että kysymys esityksessäkin (mm. s. 21) todetulla tavalla olisi poikkeuksesta. Ehdotettujen OK 2:15.2 ja 2:16.2:n ”jos siihen on aihetta” ja ”perusteltu syy” -edellytykset olisi muutettava sellaisiksi, etteivät ne mahdollista etäosallistumiskynnyksen liian väljää tulkintaa. Hyväksyttävänä syynä tuomioistuimen jäsenen etäosallistumiselle voidaan pitää lähinnä vain sellaisia poikkeustilanteita, joissa etäosallistumisella voidaan välttää esimerkiksi oikeudenkäynnin merkittävä viivästyminen. Tähän nähden edellä mainitut ehdotetut OK 2:15.2 ja 2:16.2:ssa käytetyt ilmaisut voitaisiin korvata esimerkiksi edellisessä ilmaisulla ”perusteltu syy” ja jälkimmäisessä ”painava syy”, jolloin jo itse lakitekstistä ilmenisi selvästi menettelyn poikkeusluonne ja se, että vähäiset ja mukavuussyitä lähenevät aiheet taikka pyrkimys kustannussäästöihin eivät olisi riittäviä syitä tuomarin etäosallistumiselle. Ehdotetun OK 2:15.2:n osalta asianmukaiseen menettelyyn monijäsenisessä tuomioistuimessa myös kuuluisi, että puheenjohtaja ratkaistessaan sen, salliiiko muun jäsenen etäosallistumisen, kuulee ennen ratkaisun tekemistä koko ratkaisukokoonpanoa. Tämä olisi ollut aihetta tuoda esille perusteluissa.

Ehdotetuissa OK 2:15 ja 2:16:ssa ei tehdä eroa virkasuhteisten tuomioistuimen jäsenten, tuomioistuinlaissa tarkoitettujen asiantuntijajäsenten ja lautamiesten välillä, vaan säännökset koskisivat kaikkia ratkaisukokoonpanoon kuuluvia samalla tavoin. Esityksen perusteluissa on kuitenkin 2:15:n (s. 33) kohdalla erikseen korostettu lautamiesten etäosallistumiseen liittyviä ongelmia ja katsottu, että lautamiehen etäosallistuminen olisi erittäin poikkeuksellista. Tämä on kuitenkin sinänsä ristiriidassa ehdotetun 2:15.2:n sanamuodon kanssa, jonka mukaan samaa ”jos siihen on aihetta” -edellytystä sovelletaan kaikkien jäsenten etäosallistumiseen, ja saattaisi johtaa tulkintavaikeuksiin tilanteissa, joissa lautamies katsoo käsillä olevan aihetta etäosallistumiseen. Lautamiehen etäosallistumisen mahdollistavalle säännökselle ei sinänsä ole tarvetta, sillä esimerkiksi sairaustapauksissa kokoonpano säilyttää päätösvaltaisuutensa yhden lautamiehen sairastuttua kesken asian käsittelyn. Nämä seikat ja lautamiehen etäosallistumiseen mm. siitä syystä, että kokoonpanon jäsenen etäosallistumista ei ole mahdollista järjestää

16.9.2024

neuvottelusalaisuus säilyttäen muita kuin valtion suojattuja yhteyksiä käyttämällä, liittyvät käytännön vaikeudet huomioon ottaen selkeämpää olisi, jos lautamiehet rajataan ehdotettujen säännösten soveltamisalan ulkopuolelle. Etäosallistumismahdollisuus ei siten ole perusteltu muiden kuin valtioon virkasuhteessa olevien tuomioistuinten henkilöstön (lainkäyttöhenkilöstö, maa-oikeusinsinööri, markkinaoikeusinsinööri, sotilasjäsenet) ja tuomioistuinlaissa tarkoitettujen asiantuntijajäsenten osalta.

Laissa tulisi olla selvyyden vuoksi maininta siitä, että tuomioistuimen jäsenen etäosallistumista koskevia säännöksiä sovelletaan myös istuntoihin osallistuviin esittelijöihin ja valmistelijoihin, kuten hovioikeuden esittelijään ja erityistuomioistuimen valmistelijaan. Riittävänä ei ole pidettävä sitä, että asia esityksen tavoin jäisi vain perustelulausumien varaan. Esimerkiksi asian valmistelijana toimiva hovioikeuden esittelijä pääsääntöisesti on läsnä asiaa päätösneuvottelussa ratkaistaessa, joten hänen asemaansa ei voida esityksessä (s. 33–34) katsotuina tavoin rinnastaa pöytäkirjanpitäjään.

Etäoikeudenkäynnin julkisuudesta (ehdotettu OK 2:17)

Ehdotetun OK 2:16:n mukaisen etäoikeudenkäynnin käsittelyjulkisuuden toteuttamisen keinojen jättäminen yksin kunkin tuomioistuimen harkintaan voi johtaa epäyhtenäisiin käytäntöihin. Ehdotukseen sisältyvät viittaukset mahdollisuuteen toteuttaa käsittelyjulkisuus myös jollakin muulla tavoin kuin erillisestä tuomioistuimessa tarkoitukseen varatusta tilasta, jota voidaan valvoa, eli ns. sivusalista, jäävät myös nykyisissä oloissa teoreettisiksi. Tuomioistuinten käytössä tällä hetkellä olevat tekniset järjestelmät, kuten jo vanhentunut ja toimintavarmuudeltaan heikko Skype for Business, eivät sellaisenaan mahdollista etäoikeudenkäynnin käsittelyjulkisuuden toteuttamista. Etäoikeudenkäynnin seuraaminen muualta kuin valvotusta sivusalista edellyttäisi tekniikkaa, jonka avulla järjestyksen ylläpitäminen ja esimerkiksi luvattoman tallentamisen tai myöhemmässä vaiheessa todistajana kuultavien henkilöiden läsnäolon estäminen olisivat mahdollisia, eikä tällaista toistaiseksi ole käytettävissä.

Käsittelyjulkisuuden toteuttamisen jäämisellä sivusalien käytön varaan olisi merkittäviä kustannusvaikutuksia. Sivusalit sitoisivat niin tila- kuin henkilöstöresurssejakin. Tätä vasten esityksen arviota (s. 23), jonka mukaan tilajärjestelyistä ei aiheutuisi kustannuksia, ei ole pidettävä realistisena. Vaikka etäoikeudenkäynnin kohdalla istuntosali periaatteessa vapautuisi, samaan aikaan syntyisi vastaava tilatarve valvotulle sivusalille. Yleisön saapuminen etäoikeudenkäyntiä seuraamaan olisi todennäköisesti hyvin

16.9.2024

harvinaista. Nykyisellään yleisön saapumista ei kuitenkaan voida varmuudella ennakoida, ja oikeudenkäyntiä voidaan saapua seuraamaan myös sen jo alettua, joten käytännössä sivusali olisi pidettävä varattuna koko etäoikeudenkäynnin ajan. Yleisön saapumisen tosiasiallinen harvinaisuus huomioon ottaen sivusalit olisivat usein faktisesti hukkakäytössä. Lisähankaluuksia ja -kustannuksia aiheutuisi myös tilanteista, joissa etäoikeudenkäynti jatkuu yli virka-ajan ja istunnon seuraaminen edellyttäisi tästä huolimatta vartiointin jatkamista ja henkilöstön läsnäoloa ylityönä. Sivusaliin kohdistuvan valvonnan tarvetta ei käytännössä vähentäisi esitykseen sisältyvä ehdotus turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain muuttamisesta. Käytännössä saattaisi olla mahdotonta saada selville, aikovatko oikeustalon ulko-oven yhteyteen yleensä sijoitettuun turvatarkastukseen saapuvat henkilöt tulla seuraamaan juuri etäoikeudenkäyntiä, joten tallentamiseen soveltuviin välineisiin kohdistuvan valvonnan tulisi tapahtua sivusalin yhteydessä ja siten erillään ulko-ovella tapahtuvasta turvatarkastuksesta.

Nämä käsittelyjulkisuuden toteuttamiseen liittyvät hankaluudet voisivat johtaa siihen, että ehdotettu OK 2:16 jäisi käytännössä soveltamatta, vaikka aihetta sen käyttöön muuten olisikin. Yhtenä mahdollisuutena käsittelyjulkisuuden toteuttamisen helpottamiseksi voisi olla, että etäoikeudenkäyntien osalta säädettäisiin siitä, että mahdollisen yleisön tulisi ilmoittautua etukäteen saapuvaksi, jolloin kulloinenkin tarve sivusalin käyttöön ja valvontaan voitaisiin ennakoida.

Kustannus- ja aikataulunäkökohtia

Edellä todettujen etäoikeudenkäynteihin liittyvien istuntosali- ja henkilöstökapasiteettia koskevien kustannusnäkökohtien lisäksi esitykseen liittyy muitakin kustannuksia lisääviä elementtejä, joita vasten esityksen (s. 22) arviota esityksen säästövaikutusten ja kustannusten suhteesta ei voida pitää realistisena. Sikäli kuin taas tarvittaviin lisäkustannuksiin ei ole valmiutta, seurauksena voi olla, että esityksen mukaisia mahdollisuuksia jää hyödyntämättä.

Salikapasiteetin osalta tiedossa ei ole, että tuomioistuimissa olisi kyetty varautumaan edes todistelutallenneuudistuksen voimaantulon myötä syntyvään tarpeeseen tallenteiden katselutiloista.

ICT-kustannusten osalta on otettava huomioon, että tuomioistuinten käytettävissä olevat järjestelmät, erityisesti Skype for Business, eivät toimi tyydyttävällä tavalla edes etäyhteyksiä nykyisessä laajuudessa

16.9.2024

hyödynnettäessä. Tällä hetkellä käytössä oleva istuntosalien Audico-äänentallennusjärjestelmä ei kykene luotettavasti turvaamaan Skypea tai videoneuvottelupalvelun kautta toteutettujen etäyhteyksien äänentallennusta. Tiedossa ei ole, että Skypea korvaajaksi suunniteltu ViPu olisi sitä luotettavampi. Lyhyet käyttökokemukset ovat jo nyt osoittaneet, ettei ViPu ole toiminut odotetulla tavalla esimerkiksi kansainvälistä oikeusapua vaatineiden tilanteiden yhteydessä tarvituissa etäyhteyksissä. Jos etäyhteyksien toteuttamiseen käytettävää tekniikkaa ei saada luotettavaksi, etäyhteyksiä ei pystytä hyödyntämään siinä määrin kuin esitys sinänsä antaisi mahdollisuuksia. Tekniikan lisäksi ICT-kustannuksia aiheutuu joka tapauksessa myös tarpeesta kouluttaa henkilöstöä.

Etäyhteyksien käyttö itsessään aiheuttaa tuomioistuinlaitoksen sisällä myös erityisesti avustavan henkilökunnan lisätyötä, mikä esityksessä (s. 22) on sinänsä todettukin. On huomattava, että avustavan henkilökunnan vähyydestä johtuen lisätyötä aiheutuu myös lainkäyttöhenkilökunnalle, jonka työpanoksesta osa joudutaan varsinaisen lainkäyttötyön sijasta suuntaamaan etäyhteyksien käyttöön.

Säästövaikutukset painottuvat lähinnä asianosaisiin, kun tarve matkustaa tuomioistuimiin vähenee. Tuomioistuinlaitoksen kannalta arvioituna kustannustekijöitä on enemmän kuin mahdollisia säästöjä.

Aikataulullisesti uudistuksen voimaantuloa ei tule ajoittaa päällekkäiseksi todistelun videointiin liittyvän uudistuksen eikä AIPA-järjestelmän rikosasioiden toiminnallisuuden käyttöönoton kanssa, koska nämä tulevat merkittävästi hidastamaan erityisesti käräjäoikeuksien toimintaa ainakin vuosina 2024–2026. Samanaikainen useiden uusien järjestelmien käyttöönotto on aina riskialtista, ja itsestään selvää on, että kaikkien oikeudenkäynnin tukena käytettävien tietojärjestelmien täytyy olla toimivia, keskenään yhteensopivia ja laissa olevat tallennusvaatimukset täyttäviä. Ilman tätä reunaehtoaa uudistusta ei voida toteuttaa mielekkäästi.